

SÁGVÁRI ÁGNES

Népfront és proletárdiktatúra

Jelen tanulmány része egy nagyobb munkának, mely a magyarországi népfrontpolitika, népfrontmozgalom és az azt szervező pártszövetség fejlődésének problematikáját vizsgálja. 1944—1947 között — bár jelentős módosulásokkal és sok ellentmondással — de mégis hatottak a nemzetközi hitlerellenes és antifasiszta szövetséget összetartó erők. Az ország belpolitikáját — jóllehet az értelmezésben és a végrehajtás módját tekintve éles összeütközésekkel terhelten — a közös, vagy legalábbis a burzsoázia részéről nem vétőzható demokratikus feladatok uralták. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front pártjaiban meglévő különböző áramlatok még nem öltötték önálló programot alkotó, szervezetileg is körülhatárolható csoportosulások formáját.

Az 1947-es év fordulatot hozott mind a nemzetközi erőviszonyok, mind a magyarországi politikai átalakulás további céljai terén. A népi demokratikus forradalom szocialista feladatainak előtérbe kerülése az egyes társadalmi és politikai csoportok soraiban éles polarizációhoz vezetett. A burzsoázia a hatalomból kiszorult. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot alkotó pártszövetségben jelentős eltolódások mentek végbe.

Történeiszvitáink egyik központi kérdése most ez: törvényszerűnek tekinthető, vagy mesterséges politikai akciók következménye-e a végbement polarizáció? Milyen kölcsönhatás érvényesült a nemzetközi politikai frontok alakulása és a belső társadalmi-politikai harcok között? Milyen előzményekre tekinthet vissza az 1948 utáni években felülkerekedő dogmatikus elmélet és szektás gyakorlat? Szükségszerű velejárója volt-e ez a polarizációnak? Ha pedig nem: milyen társadalmi talajról és elméleti forrásból fakadt? Az itt közzétett vázlat e kérdések megvilágításához kíván néhány adalékkal hozzájárulni.

Az imperialisták kelet-európai támadó politikájának kibontakozása. A kommunista mozgalom új stratégiai elvei. A nemzetközi erőviszonyok és belső társadalmi változások hatása a pártharcokra.

1947 őszét a polgári és szocialista erők elkeseredett küzdelme uralta. Az ellenzék fordulatot akart kikényszeríteni. A forradalmi balszárny a fejlődés ütemét akarta gyorsítani. Az események menetét — és ez a fő — a nemzetközi helyzet a döntés felé terelte. A két momentum — a nemzetközi és belpolitikai — összefonódott, egymást befolyásolta. Miután azonban az ország adott nemzetközi elhelyezkedése a baloldali erőknek kedvezett, a status-quo megváltoztatására mind az ellenzék, mind az imperialisták részéről egyetlen megoldás, az ország belügyeibe való közvetlen beavatkozás kísérlete kínálkozott.

A burzsoázia ui., amint már nem volt a hatalom részese, céljait nem a *hatalomban* elérendő eltolódásokkal, hanem annak gyökeres megváltoztatásával szándékozott kivívni. Tisztában volt vele, hogy képtelen pusztán belső erőkkkel rendszerváltozást előidézni. Ismert képviselői révén tehát beavatkozásért az Egyesült Államok kormányköreihez folyamodott. A magyarországi restaurációs törekvések egybeestek az Egyesült Államok szándékaival is. De úgy tűnik, hogy az Egyesült Államok nem fűzött túlzott reményeket a belső ellenzék vezetésével végbemenő restaurációhoz, ezért a hazai ellenforradalmi csoportosulások támogatása mellett, Nagy Ferenc és hozzá hasonló kelet-európai politikusok vezetésével emigráns kormányok felállításán fáradozott. Ezekből a vezérekből szervezet alakult, amelynek programját mi sem mutatta jobban, mint júliusi kiáltványuk, amelyben felszólították az Egyesült Államokat, avatkozzék be fegyveresen Európa belügyeibe:

Kelet-Európa sorsa, országunk fejlődése több vonatkozásában már 1945-től a nemzetközi érdeklődés homlokterében állott. Egyfelől: ami a Szovjetuniót illeti, a szovjet kormányt foglalkoztatta a kérdés állami biztonsági szempontból is. A második világháború tanulságain okulva nem engedhette meg, hogy az évtizedeken át szovjetellenes felvonulási területként felhasznált kelet-európai térség ismét azt a szerepet töltsse be a nemzetközi politikában, mint korábban. Másfelől: ezen országok nemcsak katonapolitikai ütközőpont szerepét töltötték be a nemzetközi politikában, hanem, a kiélezett társadalmi-politikai-gazdasági feszültségek kövekeztében, a náciellenes felszabadító mozgalmak eredményeként a népi demokratikus forradalmak színterei lettek és ezzel kivívták világszerte a társadalmi haladás híveinek, hozták a szocialista Szovjetunióhoz a rokonszenvét és támogatását. Ezzel párhuzamosan fokozottabban magukra vonták az imperiaalista körök éles támadását.

Három esztendeje majd minden nemzetközi tárgyaláson valamilyen formában szóba került a kelet-európai kormányok helyzete. Európában még be sem fejeződött a háború, amikor 1945. április 23-án Truman ultimátumszerűen közölte Molotovval, hogy kétségbevonja a jaltai egyezmények értelmében született lengyel kormány jogát arra, hogy országát a megalakítandó Egyesült Nemzetek Szervezetében képviselhesse.¹ Ez a gesztus már utalt arra, hogy az Egyesült Államok bele akar szólni a kelet-európai kormányok státuszába, hogy eleve garanciát kíván az Egyesült Nemzetekben résztvevő tagállamok politikai hovatartozására. Fleming a hidegháborúról szóló munkájában, a kérdés eredetét tárgyalva, nem alap nélkül tulajdonít ennek az eseménynek különös jelentőséget. „Egyesek szerint a hidegháború csak 1947 körül kezdődött — írja —, de ebből az epizódból is nyilvánvaló, hogy Truman elnök még alig volt két hete hivatalban, amikor kész volt megkezdeni a hidegháborút.” Roosevelt és Hull arra irányuló sokévi munkája, hogy kiépítse a szovjet vezetőkkel a megértésnek azt az alapját, amely a békekötés során is fennmarad, — 1945. április 23-án veszendőbe ment.²

Május 12-én Truman előzetes bejelentés nélkül leállította a háborús kölcsönbérleti szerződések keretében a Szovjetunióhoz és Angliának juttatott élelem-, ruha-, fegyver- és lőszerszállmányokat. Rövidesen visszavonta a Szovjetunió háború utáni újjáépítésére előirányzott, már részben letárgyalt többmillióos nehézipari berendezéshől álló kölcsön folyósítását.³ Mindez akkor történt, amikor

¹ William D. Leahy: *I was There*. 351—352. l.

² D. F. Fleming: *A hidegháború*. London, 1960, magyar nyelvű kézirat 8. l.

³ Harry Truman: *Memoirs*. I. köt. 221—222. l.

az Egyesült Államok ismételt kérésére a Szovjetunió kötelezte magát a Japán elleni hadüzenetre. A gazdasági jellegű korlátozások mögött a Szovjetunió gazdasági potenciáljának nem ismerése és lebecsülése húzódott meg, az a tévedés, hogy a Szovjetunió olyan mértékben ráutalt az Egyesült Államok kölcsönre, hogy gazdasági nyomással diktátumot lehet vele szemben alkalmazni.

1945-ben alig csendesedett el a fegyveres összecsapás zaja, azonnal megkezdődött tehát a hatalmas gazdasági, technikai, diplomáciai mérkőzés, amelynek fordulatai az egész világ sorsára és az egyes országok életére is rányomták bélyegüket.

Munkánknak nem feladata a kérdés részletes vizsgálata, csupán néhány főbb eseményt emelünk ki ezúttal, amelyek az 1947-es kelet-európai helyzet és fejlemények megértéséhez elengedhetetlenül szükségesek.

A potsdami értekezleten és 1945 augusztus hó folyamán ismételt angol—amerikai követelések hangzottak el a Balkánon megtartandó választásokról. Azok a kormánykörök, amelyek nem láttak indokot arra, hogy a fasiszta Spanyolország belpolitikájába beavatkozzanak, Kelet-Európában többször szabták elismerésük feltételéül e kormányok átalakítását. 1945 szeptemberében megnyílt a külügyminiszterek első, londoni konferenciája, ahol azonban egyetlen kérdésben — így a Romániával, Bulgáriával, Magyarországgal kötendő békeszerződés ügyében — sem történt megállapodás.⁴

Mindezek a döntések már az atomzsarolás légkörében fogantak. Ne felejtjük el, hogy többoldalú megfontolás után határoztak úgy a Fehér Házban, hogy a szövetségesek tájékoztatása nélkül ledobják Hirosimára az atombombát. A veszély tudatában levő tudósok aggódó figyelmeztetése ellenére, a bevetéssel egyidejűleg szigorú korlátozások léptek életbe az atombomba titkának megőrzésére, nehogy a gyártási eljárás a korábbi szövetséges, a Szovjetunió előtt ismertté válhasson.⁵ Világos tehát, hogy az atomfegyver bevetésének valódi célja nem egyértelműen a múlt háború bevégezése, hanem sokkal inkább egy elkövetkező háborús eshetőségre való utalás volt. Az atombombázás a katonai túlsúllyal kivívandó nyugati fölény kierősztését, ezen belül pedig az Egyesült Államok nemzetközi hegemoniájának biztosítását szolgálta.

Éppen az atommonopólium birtokában Truman egyik első lépése az volt, hogy az 1945 októberi „igazságosság elvét” meghirdető 12 pontos beszédében rendszerváltozást követelt a kelet-európai országokban. Az elnök ugyan hangsúlyozta, hogy „a pusztításnak ezt az új eszközt szent felelősségnek tekintjük”, de még ugyanezen a héten újságíróknak adott nyilatkozatában a megkezdett fegyverkezési hajszában elfoglalt amerikai vezetőséget jelentőségét méltatta.⁶

November 15-én amerikai—angol—kanadai közös nyilatkozat látott napvilágot, amelyben az aláírók az atomkutatás és bombagyártás terén elért eredményeikről kölcsönös tájékoztatásra kötelezték magukat. Az így megszerzett monopólium urai egyúttal javaslatot tettek a világ bármely részén — tehát a Szovjetunióban is — folyó kutatás és kísérletek azonnali ellenőrzésére. Ezzel a dokumentummal kezdődött az egyoldalú közlemények hosszú sora, elindult az atomtitok megőrzésének elvén épülő nemzetközi egyezmények tervezetének

⁴ Konferenzen und Verträge. Ploetz Verlag. Würzburg. 1959. II. rész. 283. l.

⁵ „A jelenlegi körülmények között nem áll szándékunkban a katonai alkalmazás összes lehetőségeinek feltárása, amíg alaposabban meg nem vizsgáljuk azokat a módszereket, amelyeknek a segítségével megvédehetjük magunkat.” UP tudósítás 1945. aug. 7.

⁶ Fleming: i. m. 92—93. l.

azóta is tartó áradata. Olyan megoldási javaslatok születtek, amelyek a Szovjetunió kutatómunkáját és nyersanyaglelőhelyeit feltárva, azokat nemzetközi keretek közt, de nyugati ellenőrzésnek kívánták alávetni. Fleming megállapítása ismét reálisnak hangzik: „1945. november 15-én már adva volt az atomfegyver-hajza megkezdésének minden előfeltétele.”⁷

Ugyancsak a haditechnikai túlsúlyra alapította Churchill hírhedt, preventív háborút sürgető, az Egyesült Államokbeli Fultonban elhangzott beszédét. Churchill — aki korábban a második világháborút, méginkább Hitler hatalomra-jutását megelőzően évtizedeken keresztül sikertelenül kísérletezett a Szovjetunió bekerítésével, de a háború folyamán Anglia védelmében végül a Szovjetunió szövetségére szorult — az atombombában vélte felfedezni azt a fegyvert, amelynek pusztító felmutatása elegendő lesz ahhoz, hogy új diplomáciai-katonai helyzetet teremtsen a világban. „Felemelem figyelmeztető szavam — lehet, hogy csak már kevés idő van hátra” — mondta félreérthetetlen célzással a „hatalmas árnyékra, a szovjetekre” utalva. Egyrészt tagadta a háború elkerülhetőségét, másrészt a háború megállításának eszközét elsöprő katonai túlerő felállításában látta.⁸ Nyilvánvaló, hogy Churchill beszédét — annak ellenére, hogy az a társzerzősége nem vállalta — Truman elnökkel egyeztetette, hiszen egy nagyhatalom vezető személyiségének ilyen nagyjelentőségű megnyilatkozása az Egyesült Államok területén, az elnök tudomása nélkül nem hangozhatott el. A Churchill-féle előterjesztés tartalmazta az Egyesült Nemzetek Szövetsége kiegészítését nemzetközi fegyveres erőkkel, egy angolszász egyesített vezérkar felállítását és a világ különböző részein elhelyezett tengeri és légi támaszpontok fenntartásának javaslatát.

Kétség nem fér hozzá, hogy ilyen légkörre sokkal inkább az 1946 júliusában a Bikini szigeten robbant atombomba, mintsem az atomellenőrzésről szóló tárgyalások voltak jellemzőek. De az atomrobbantás bizonyos józanságra is ösztökélt. Az általános lefegyverzésre vonatkozó szovjet tervet az Egyesült Nemzetek Szövetségében rokonszenvvel fogadták. A háborús konfliktust előidéző zónák csökkentésének szándéka állt a volt csatlós országokkal kötendő békeszerződések tervezetének előkészülete mögött. Mindennek eredményeképpen érezhető volt, jelentkezett az a felfogás is, amely szerint „átmenetileg stabilizálódtak a világhatalmak befolyási övezetei... Végbement a háború győztesei közötti kapcsolatok stabilizálódása.”⁹ Ebből kifolyóan hosszú évtizedes békeidőszak bekövetkeztét várták a Nyugat egyes liberális irányzatai, de nem zárkóztak el ennek lehetőségétől a nemzetközi kommunista mozgalom sem.¹⁰

Ennek a nézetnek, perspektívának viszont ellentmondtak az Egyesült Államok politikájának újabb lépései. Truman doktrínájának meghirdetése, mely szerint az „egész világnak el kellene fogadnia az amerikai rendszert, sőt az amerikai rendszer csak akkor maradhat fenn Amerikában, ha világrendszerre

⁷ Fleming: i. m. 107. l.

⁸ A kérdéstről maga Churchill nyilatkozott a The New York Times 1946. ápr. 11-i számában.

⁹ Howard K. Smith: The State of Europe. 16—18. l.

¹⁰ Vö. Rákosi Mátyásnak nemzetközi kérdésekben adott nyilatkozataival. Mint ismeretes, több kelet-európai kommunista párt — így a MKP is — ebben az időszakban dolgozta ki a szocialista forradalom békés útjának tervét. Elképzeléseik egyik sarkalatos pontja a nemzetközi viszonyok stabilitása volt. „Valószínű, hogy a mi nemzedékünk a legközelebbi húsz—harminc esztendőben világháborút nem lát” — fejtegette Rákosi Mátyás. — „A világháború gondolatával a kapitalizmus ugyan játszik, de nem valószínű, hogy megpróbálja ezt valóra váltani.” — A MKP KV 1946. máj. 17-i és aug. 2-i ülésének jegyzőkönyveiből. PI Arch. 1/1—30 és 31.

válik”,¹¹ az Egyesült Államok elnökének szájából annyit jelenthetett, számolni kell avval, hogy az elv sikere érdekében a teljes gazdasági, politikai és katonai potenciál megőrsítésére is sor kerülhet.

A Truman-elv meghirdetése fenyegetés, egyúttal eszköz volt a kezdődő gazdasági pangás ellensúlyozására. A görögországi katonai beavatkozás, Törökországban a gazdasági egyeduralom megteremtése, általában az Egyesült Nemzetek Szövetsége megkerülésével történő közvetlen amerikai akciók arról győzték meg a nemzetközi politika megfigyelőit, hogy az Egyesült Államok bármikor kész rá, hogy az általa is hirdetett demokratikus formákat elvesse, ha agresszív tervei ezt úgy kívánják meg. Ez már aláásta a nemzetközi szervezetek tekintélyét és erősítette Magyarországon és a többi kelet-európai országban azt a véleményt, hogy ügyüket ne bízzák az Egyesült Nemzetek Szövetségére, keressék azokat a politikai formákat, amelyeknek keretében társadalmi fejlődésük, forradalmuk zavartalan folytatása biztosítva lehet.

Ha a Truman-elvben, a Marshall-tervben rejlő azon felszólításra, hogy „csaknem az összes nemzetnek választania kell az alternatív életformák között”, Nyugat válasza májusban az olasz és francia kommunisták kiszorítása volt a kormányból, úgy Keleten az új típusú koalíciós összefogás és az ellenzék elszigetelése, a forradalmi folyamat meggyorsítása merült fel reális feladatként.

Kétségtelen, hogy az *Egyesült Államok kihívása régen előkészített, nem ötlet-szerű és nem is múlt jelenség volt.* De hasonlóan régen érlelődött, a belső társadalmi fejlődésben és nemzetközi körülményekben gyökerezett a kelet-európai népi demokráciák válasza is. *Időszerű lett a belső osztályharcok menetének meggyorsítása, a megindult társadalmi folyamatnak mielőbb szocialista forradalomra fejlesztése, az eredeti, majd 1945—46-ban konkrétan is kidolgozott elképzelések módosítása, ezzel összefüggésben közös stratégia kidolgozása.*

Ezek a problémák, a fejlődésnek ezek az ellentétes tendenciái jelentkeztek és csaptak össze Magyarországon — ha még világosan egyértelmű megfogalmazást nem is nyertek — abban a közel egy hónapig elhúzódó kormányválságban, amely az 1947-es válsztás után kibontakozott.

A Magyar Kommunista Párt a választások után — joggal — úgy látta, hogy az új típusú koalícióban kellő tömegtámogatással s alkotmányos hatalommal rendelkezik ahhoz, hogy a hároméves tervben és a Dinnyés-kormány programjában körvonalazott célokat megvalósítsa.¹² A fejlődést az viheti leginkább előre, ha a függetlenségi front júniusi nyilatkozatának szellemében megfogalmazott kormányprogramjavaslatok hamarosan megvalósulnak. A tőkekorlátozást, az államháztartási kiadások csökkentését, szociális és közigazgatási reformot előirányzó intézkedések foganatosítását követelte tehát mind a szeptember 6-ra összehívott országgyűlésen, mind a politikai élet egyéb csatahelyein.

Az ellenzék, amely a szavazatok 39⁰/₀-át tudta maga mögött, a koalíciós győzelem ellenére sem látta a magyarországi polgári restauráció ügyét elveszítettnek. Nem teljesen irreálisan úgy látták, hogy a nemzetközi helyzet éleződése, a belső fejlődés perspektívái éket verhetnek a koalícióba, a Magyar Kommunista Párt javaslatait megfoszthatják az elengedhetetlen alkotmányos többségtől.¹³ A koalíciós kormányzat választási többségét nem lehetett számításon kívül

¹¹ Put Yourself in Marshall's Place. New York. 1948. 46. l.

¹³ A népi demokratikus fejlődés leghatározottabb ellenfeleitől megtisztított MNFF az aug. 31-i választásokon 60.1⁰/₀-t kapott. A koalíció legnagyobb pártja 21.7⁰/₀-kal a MKP lett; a munkáspártok részcsedése meghaladta a szavazók 50⁰/₀-át.

hagyni. Hogy a többséget megtörjék, iparkodtak a koalíciót *elemeire bontani*, vagy legalábbis két részre szakítani, s a Magyar Kommunista Párttal szembenálló blokkot kialakítani, elsősorban a kisgazdapárt befolyásolása révén.

A pártviszonyok terén tehát a nyárral sok tekintetben ellentétes folyamat indult meg. A választások előtt, július—augusztus hó folyamán az egységes kisgazda gyűjtőpárt elemeire bomlott, egyes rétegei jórészt különböző ellenzéki pártokhoz csatlakoztak, — aszerint, hogy tőkés-liberális, dzsentri-horthysta, gazdálkodó vagy értelmiségi-hivatalnoki, konzervatív vagy demokratikus politikai nézeteket vallottak. Szeptemberben viszont ismét az utódpartok visszazárlása, vagy legalábbis szövetségesként való felajánlkozása volt megfigyelhető, — jórészt abból a célból, hogy a kisgazdapárt politikáját megváltoztassák, s ezen keresztül a koalíciót felrobbantva, a szocialista irányú program teljesítését megakadályozzák.

A volt „alkotmányvédők” szervezett csoportként jelentkeztek felvételre és különböző kompromisszumok útján helyhez jutottak a kisgazdapárt politikai bizottságában.¹⁴ Vidékről együttes pfeifferista-kisgazda küldöttségek érkeztek a kisgazda központba, és tudomására hozták a vezetőségnek, hogy szándékukban áll a kivált szervezők visszafogadása. A Balogh-párt hivatalos megfigyelőkkel képviseltette magát a nagyválasztmány ülésén, részben az egyesülés lehetőségeit vizsgálva, részben az ottani viták s döntések befolyásolása végett.¹⁵

A kisgazdapárt szeptember 11—13-i nagyválasztmányi ülése tehát — melynek feladata a választási eredmények értékelése és a további politikai vonal meghatározása volt — a bal- és jobboldal elkeseredett küzdelme jegyében zajlott le. A választmányban a front egyik oldalán állt a párt elnöke és főtítkára, Dobi István és Gyöngyösi János, továbbá a párt baloldali értelmiségi szárnyának a Fórum-klubban szervezett köre, másik oldalán viszont Kővágó Józseffel, Budapest volt főpolgármesterével az élen, a polgári tagozat vezetői.¹⁶ Ezt az oldalt erősítette a Magyar Függetlenségi (Pfeiffer-párt) taktikája. A Pfeiffer-párt *mint párt* egyelőre a háttérben maradt, lojálisnak mutatkozott. Képviselői viszont — kiknek túlnyomó többsége korábbi kisgazdákból állott, és súlyuk, befolyásuk a megtisztított kisgazdapártban is érvényesült — mindent elkövettek, hogy a koalíción belüli jobboldali szervezkedést elősegítsék. Távlatban jövőben a polgári pártok közt megvalósuló fúzió, szövetség vagy lojális együttműködés lebegett szemük előtt, s erre az eshetőségre a párt hivatalosan is kilátásba helyezte, hogy „a Magyar Függetlenségi Párt hajlandó lesz együttműködni a többi ellenzéki párttal és a kisgazdapárttal, ha a polgári gondolat védelméről lesz szó.”¹⁷

A nagyválasztmány politikai vitájának döntő kérdése tehát az volt, sikerül-e olyan jobboldali elkötelezettségű vezetőséget létrehozni, amely fenntartja a koalíciót és bentmarad a függetlenségi frontban, adott esetben azonban az ellenzék támogatásával hajlandó a koalíció átalakítására, vagy ha ez nem sikerül, — vállalja-e a párt kormányképes polgári blokk életrehívását.

A nagyválasztmány e tekintetben némi reményekre jogosította fel a jobboldalt. Még az újonnan választott képviselők is, akik ellen sem politikai, sem erkölcsi kifogás nem merült fel, bizonytalankodtak, szembeállíthatók voltak a vezetőséggel. Többségük az ügyesen összeállított, a szakadást elkerülő, de jobbra-

¹⁴ „Alkotmányvédőnek” nevezte magát a baloldali megújulást ellenző csoport, amely az 1945-ös politika folytatását követelte.

¹⁵ Hírlap. 1947, szept. 7—10. sz.

¹⁶ Z. Nagy Ferenc: Ahogy én láttam. 210. l.

¹⁷ Moór Gyula: Szétforgásolódunk? Ld. Ellenzék, 1947. aug. 30-i sz.

fordulást jelentő ellenlistára szavazott.¹⁸ Ez arra is utalt, hogy számos vidéki szervezetben nem történt a felső szintűvel párhuzamos fordulat, sokan nem azonosították magukat a pártvezetőség baloldali politikájával, vagy legalábbis ingadoztak.

A kisgazda-szervezetek helyi politikája és az országos vezetőség irányvonala közti távolság nemcsak a kormányalakítást érintette, hanem mélyebb összefüggésekre, a népfrempolitika tömegtámogatására is rávilágított. Nyilván szerepet játszhatott itt a népfrempot kezdeményező Magyar Kommunista Párt politikai és tömegmunkájának az a gyengesége, hogy a nagyfontosságú döntéseket fokozódó mértékben egyoldalúan, csak felső szinten, vagy a centrumokban igyekezett keresztülvinni, és elhanyagolta ezek sokoldalú megalapozását a tömegekben. De a kisgazdapárt vezetőségének is rá kellett döbennie, hogy „a párt tömegeinek egy része nem értette meg azt a felelősségteljes demokratikus magatartást és politikai irányt, amit a kisgazdapárt e kormányzatban követni próbált”.¹⁹ Az új vezetőség viszont még nem volt olyan erős, hogy vonalának személyi és szervezeti konzekvenciáit következetesen érvényesítse. Az említett jelenségek újra csak arra figyelmeztettek, hogy a kisgazdapárt tagsága, illetve tisztségviselői a baloldali fordulathoz még csak az első lépést tették meg, melyet a párt egészének demokratikus áthangolására teendő számos lépés kell, hogy kövessen. Érződött, hogy a nagyválasztmány tanácskozása mindenképpen fordulópont lesz.

A jobboldal ideiglenes térnyerése után a nagy személyes tekintéllyel rendelkező Dobi István szólalt fel. Vácolta a döntés súlyos politikai veszélyét. Felépése végül is megfordította a harc kimenetelét. Gyöngyösi János pedig az új vezetőség tevékenységének alapelveként leszögezte, hogy „a koalíció az országra nézve elengedhetetlen kormányzati forma”. Egyúttal figyelmeztetett, hogy miután a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front a „koalíciós kormányzati formához idomult kisgazdapárttal szemben kapott egy 142 főnyi ellenzékot”, az új helyzet valóban teljesen összeforrott, programban megállapodott koalíciót tesz szükségessé, mindenképp pedig a koalícióban működő pártok közötti bizalmatlanság kiküszöbölését.²⁰

A nagyválasztmányi ülés tehát végül is avval az eredménnyel végződött, hogy a kisgazdapárt nem tette magáévá a polgári egység gondolatát. Viszont felmerült a koalíción belül a paraszti egység lehetősége. A függetlenségi front ismert célkitűzésére alapozó paraszti szövetkezés támaszul szolgálhatott mind magának a pártvezetőségnek, mind a koalíciós pártszövetség munkaképességének, kedvező feltételeket teremthetett volna a dolgozó parasztság körében folytatandó szervezkedés kibontakozásához. Ilyen paraszti egységfrontot ajánlott fel a Nemzeti Parasztpárt augusztusban. Ezt a javaslatát elevenítette fel a választás után, annak tudatában, hogy a párt radikális irányvétele a választásokon teljes egészében igazolódott. „Bebizonyosodott, hogy a Nemzeti Parasztpárt a legszilárdabb bázisa az egyedül helyes paraszti politikának.”²¹

A Nemzeti Parasztpárt helyzete kétségtelenül egyértelműbb volt a kisgazdapárténál. Tömegei „dolgozó szegényparasztok, akik különböző okokból, vagy vallásosságuk miatt, vagy azért, mert feltételezték, hogy a kommunista

¹⁸ PI Arch. Tildy gyűjtemény 8.

¹⁹ Dobi István felszólalásából. Kis Ujság, 1947. szept. 13-i sz.

²⁰ Tudósítás a nagyválasztmány üléséről. Kis Ujság, 1947. szept. 13-i sz.

²¹ „Üri kalandorpolitika helyett paraszti együttműködést.” Szabad Szó, 1947. szept. 10-i sz.

párt nemzetközi és emiatt nem való hazafias parasztembernek, nem jöttek a kommunista párthoz. Egyébként azonban radikális dolgozó szegényparaszti többségük". A Magyar Kommunista Párt úgy értékelte, hogy „a Nemzeti Parasztpárt tömegei körülbelül ott kezdődnek falun, ahol a kisgazdapárt tömegei végződnek, és hogy ha ott egy éles vonal keletkezik, ez sok tekintetben már izolál bennünket a falu többi rétegétől és megfordítva: ha a Nemzeti Parasztpárt tömegeivel egészséges, szoros a viszony, ez bizonyos fokig hidat képez a Nemzeti Parasztpártnak jobbra levő tömegeihez”.²² Noha a városi szervezeteknek és a párt vezető ideológusainak profilja sokban tarkította a képet, a főkérdésekben mindvégig helyesen, kezdeményezően a függetlenségi front politikája és az erre épülő radikális parasztpolitika mellett szállt síkra. „Egyetlen lehetséges út a koalíciós összefogás és azon belül a szoros paraszti együttműködés” — jelentette ki a vezetőség.²³

Gyökeresen mást fejezett ki a javaslat, mint az előző évi. Amíg 1946 novemberében óvnia kellett a választmánynak a pártot egy kulákvezetésű, a kisbirtokos és földmunkás érdekeket háttérbeszorító, Nagy Ferenc vezette paraszti párt összetákolásától, 1947-ben a szegényparaszti pártként kikristályosodott, országos hálózattal működő Nemzeti Parasztpárt biztonsággal lehetett a középparaszttokra is kiterjedő falusi szervezkedés kezdeményezője és bázisa. Nyilatkozata, melyben hangoztatta, hogy „kész együttműködésre a kisgazdapárttal” és kéri, „vállaljon a kisgazdapárt ebben a parasztságért való felelősségben közösséget”²⁴, a parasztpártok előtt álló közvetlen feladatokat a kormányprogram megvalósításában, a mezőgazdasági érdekvédelem, a kultúrmunka és a szövetkezeti élet fellendítésében jelölte meg.²⁵

A burzsoá restauráció útja a paraszti pártok oldaláról tehát eltorlaszolódt. A polgári blokk szervezői viszont váratlan szövetségességhez jutottak a Szociáldemokrata Pártban, ahol az 1947. szeptember 8–9-i pártválasztmányi ülésen szinte drámai feszültséggel csapott össze a bal- és jobboldal.

Miért a Szociáldemokrata Párt lett objektíve a népi demokratikus fejlődést meggyorsító népfrempolitika ellenzőinek főreménysége? Alkalmassá tette erre a választáson tanúsított ingadozó magatartása, a pártban szerepet játszó két szárny éles elkülönülése, a fejlődés perspektíváiról vallott nézeteik kibékíthetetlen ellentéte. Mindez reményt kellett arra, hogy kispolgári tömegein, részben választóin, de nemkevésbé a polgári ellenzék iránt lojális vezetőkön keresztül a párt esetleg megnyerhető legyen valamilyen polgári pártokkal kötendő, sőt kommunistaellenes szövetség gondolatának. A restaurációs tervek szempontjából a pártnak legnagyobb politikai értéke éppen munkásjellegében rejlett. Az ellenzék tisztában volt azzal, hogy Magyarországon bármilyen fordulat csak akkor lehet valamelyest is tartós, ha a munkásosztály nem fordítható vele egyértelműen szembe, sőt bizonyos fokig lojális iránta. Ilyen közvetítő szerep betöltésére a Szociáldemokrata Pártot kiváltképp alkalmasnak ítélte, hiszen kétségkívül munkáspárt volt, nem vette le napirendről a szocialista célok hirdetését, mélyen be volt ágyazva a szakszervezeti mozgalomba. A szociáldemokrácia nemzetközileg is kiterjedt kapcsolatokkal rendelkezett. Polgári fordulat esetén számíthatott

²² Rákosi Mátyás beszámolójából a MKP KV 1947. jan. 11-i ülésén. PI Arch. 1/1—41. — Ez az értékelés ugyanaz év őszén még fokozottabban állt a NPP-ra.

²³ „A kibontakozás útja.” Szabad Szó, 1947. szept. 6-i sz.

²⁵ Uo.

²⁶ Szabad Szó, 1947. szept. 21-i sz.

azon szociáldemokrata pártok támogatására, amelyek Európa főbb kapitalista országaiban vezető kormánypártok voltak.

Sok biztatás érkezett a Szociáldemokrata Párt címére.²⁶ A párt vezetősége is látta, hogy az ellenzék jelenléte következtében a *szociáldemokrata párt lett a mérleg nyelve*. Ezt használta ki akciójában a jobbszárny, midőn oppozíciós politikát javasolt, vagy a választási eredményeket messze meghaladó hatalmi pozíciókat követelt a párt részére. A választási vereség okozta csalódottság ehhez alkalmas hangulati aláfestést adott. A tárgyalásokat a kommunista párttal szembeni sérelmi politika uralta, amelyhez a kommunista párt számos hibája bizonyos reális alapot is szolgáltatott. A szenvedélyes, nemegyszer méltatlan pártvitákból a Szociáldemokrata Párt meggyengülve került ki. A folyamat azzal a pozitív eredménnyel járt, hogy a baloldalon erőteljes eltolódás következett be a legforradalmibb szárny, a kommunisták javára, olyan polgári-kispolgári csoportok befolyását szüntetve meg, amelyek jelenlétükkel és befolyásukkal a Szociáldemokrata Párt politikáját polgári irányba terelték. A munkásmozgalomban érvényre jutó kommunista hegemonia egyúttal negatív következménnyel is járt. Egyes kispolgári, bizonytalankodó rétegeket, amelyek baloldali politikát legfeljebb, ha a Szociáldemokrata Párt szintjén tudtak elképzelni, eltávolított a szociáldemokrata mozgalomtól. Ezek a rétegek — ha nem is lettek volna azonnal közelelithetők a forradalmi átalakuláshoz —, legalább semlegesíthetők lettek volna. Így viszont nem balra mentek, hanem vagy tanácstalanná váltak, vagy még inkább kiszolgáltatták magukat az ellenzéki pártok demagógiájának.

A Szociáldemokrata Párt vezető tényezőinek legtöbbször a párt politikájának belső ellentmondásai helyett külső, szervezeti, elsősorban a két munkáspárt viszonyát érintő kérdésekben kereste a vereség okát.²⁷ Mindezek az érvek hatottak a Szociáldemokrata Párt egész vezetőségére, közte a baloldalra is. A pártválasztmány vitáiban azonban a reálpolitikai megfontolásokkal érvelő baloldal álláspontja kerekedett felül.

Szerepet játszott a döntésben az ország külpolitikai érdekeinek, tekintélyének védelme. „... A politikai válság megoldása külpolitikai szempontból olyan sürgős, hogy nem tűr, majdnem azt mondhatnánk egy 24 órás halasztást” — mondotta a Stockholmból hazatért Böhm Vilmos.²⁸

A belpolitikai helyzet is a munkáspártok akcióegységén és a baloldali erők összefogásán alapuló koalíciós kormányzást követelt meg. A Szociáldemokrata Pártra ályapító hatást tett és a választás egyik „nagy tanulsága” volt a „magyarországi ellenforradalmi szellem jelentkezése és elburjánzása”.²⁹ A pártvezetőség a reakciós veszély elhárítását és a köztudat átalakítását tekintette a főfeladatnak, melyet csakis a két munkáspárt együttes erőfeszítése oldhat meg. A szociáldemokrata jobboldal a „párt önállóságát” (értsd ellenzékbe vonulását) kérte számon. Felmerült a választások megpeticionálásának gondolata is.³⁰ A pártveze-

²⁶ Az emigrációban megjelenő legitimista lap, a Krónika, 1947. szept. 15-i száma pl. sajnálkozikva állapította meg, hogy „Szakasits elmulasztotta az életében talán csak egyszer adódó nagy történelmi pillanatot, amikor ő és pártja missziót tölthetett volna be az ország életében.”

²⁷ „... hibáink jelentős része éppen a másik munkáspárt iránt tanúsított... lojalitásunkból eredt” — írta a Népszava 1947. szept. 4-i vezércikke.

²⁸ PI Arch. 253/1—138.

²⁹ „Vasfalként áll a párt.” Népszava, 1947. szept. 4-i sz.

³⁰ A petíciós követelésre két körülmény adott alkalmat. A SzDP a kommunista vezetés alatt álló Belügyminisztérium rovására írta, hogy a választási névjegyzékből a szociáldemokrata párttagok egyrésze — köztük olyanok, akik a védelemre határozott ígéretet kaptak — kimaradt. Sérelmezte továbbá, hogy a lakóhelyüktől távollevők számára biztosított szavazócédlákkal, az ún. kékcédulákkal választási manipulációk történtek.

tőség nevében éppen a sérelmi politika egyik fő képviselője, Bán Antal válaszolt. Maga is úgy vélekedett, hogy bármilyen, a Szociáldemokrata Párttól származó ilyen irányú dokumentum a „Szociáldemokrata Pártot akarva-nemakarva a jobboldal élére lendítené és az egész külföldi reakció reménységévé avatná . . . az újabb lázállapot, amelybe az ország egy újabb választásokkal hónapokon belül kerülne, egyáltalán nem a demokrácia erejének jelentene eredményt”.³¹

A hároméves terv megoldásra váró feladatai is belpolitikai egyensúlyt és szilárd kormányzatot követeltek. Tudva, hogy a nemzeti jövedelem tervezett elosztása, a beruházások összege és iránya, a tervgazdálkodás hatáskörének kiterjesztése még éles osztályösszeütközésekhez vezethet, a Szociáldemokrata Párt választmánya e téren a baloldallal való együttműködés mellett döntött.

A válság megoldása a párt egységének is érdeke volt: az ellenzékbe vonulást a baloldal nem tűrte volna, így a lappangó pártválságból a nyílt szakadás következett volna be. Az adott pozitív állásfoglalás viszont, amely újabb igények bejelentésével párosult és a párt kormányzati pozícióinak bővítését eredményezhette, a választmány együttes jóváhagyását szerezte meg. A kormány tehát a két munkáspárt szeptember 28-i közös programjának alapján kezdte meg működését.

A Szociáldemokrata Párt politikájának kérdése azonban evvel még csak átmenetileg oldódott meg. A szeptemberi tanácskozásokon Bán hármas válságról: az együttműködés, a koalíciós kormányzás és helyel-közzel a párt válságáról is beszélt. Miután az első kettő megoldódott, kiderült, hogy az összes kérdés mögött tulajdonképpen a harmadik, a párt válsága húzódik meg. A szociáldemokrata jobboldalt kétségbeesett sietségre ösztönözték a társadalmi átalakítás üteme és módszere közötti összeütközések, a Szovjetuniótól elforduló „harmadik út” és a tulajdonviszonyok forradalmi átalakítását tagadó „demokratikus szocializmus” tételeinek terjedése. Bízattatást merített a nemzetközi munkásmozgalmában a szociáldemokrata és kommunista politika között az év folyamán kiéleződött vitából, a sok vonatkozásban példaképpül állított nyugati szociáldemokrata pártok kommunistaellenes fordulatából.

Október 15-én a pestkörnyéki szervezetek vezetői ultimátumjellegű memorandumot készítettek, amelyben formailag a pártapparátust, lényegileg pedig az apparátus által megvalósított gyakorlati vonalat támadták. A nyilatkozat demonstratív önfeloszlatásra szólította fel a pártot.³²

Az idő és a mozgalom azonban már túlhaladt a kérdés ilyen feltevésén. Szeptemberben még ilyen ellenzéki fellépés visszhangra talált volna a koalíciós pártok egyes köreiből, vitát válthatott volna ki egyes régi szociáldemokrata

A névjegyzékek összeállítása teljesen szabályszerű volt. A kimaradt személyek felkarolását a választási kampányoknál elkerülhetetlen szavazatfogás ugyan magyarázta, viszont a döntés megváltoztatása a választási törvénybe ütközött volna.

A „kékcédulák” választási felhasználása a belügyi és igazságügyi hatóságoknál működő munkáspárti funkcionáriusok előtt ismeretes volt. A „kékcédulával” leadott szavazatok mennyisége az országos arányokon mit sem változtatott, viszont súlyos erkölcsi kárt okozott a kommunista közigazgatási tisztviselőknek.

Lényegesen egyik mozzanat sem befolyásolta a választások kimenetelét. A SzDP visszahívása politikai ingadozásának, méginkább helyzetének következménye volt. Viszont a petíciós javaslat jó alkalomnak tűnt a jobbszárny részére, hogy választási vereségéről s annak igazi okairól elterelje a figyelmet, politikai zsarolásra használhassa fel.

³¹ PI Arch. 253/1—138. 25—26. l.

³² PI Arch. 253/2—28.

csoportokban, közvetlen támogatást élvezett volna a magát lojálisnak feltüntető ellenzék részéről. Októberben a provokációt a kormánypartok visszautasították, a munkásközvélemény figyelmen kívül hagyta, s a már nyílt kártyákkal játszó ellenzék helyeslése — mely pedig időről-időre megnyilvánult³³ — csak kompromittálhatta.

Októberben a memorandum felhívása elszigetelt maradt. Rövidesen az aláírók is ráébredtek, hogy demagógiájuk sem szociális, sem politikai vívmányokhoz nem segíti őket.³⁴ Míg szeptemberben bizonyos pozíciók követelése indokolt lehetett és a választást követő általános paritásos tárgyalások részének volt tekinthető, ilyen értelemben a párt javát is szolgálhatta —, addig októberben ilyen igényeket csak a rendszeres munka akadályaként lehetett felfogni, annál is inkább, mert az önfeloszlatás gondolata a párt tekintélyét is rombolta.

A memorandum feletti vitában nemcsak a gyakorlati tevékenységet irányító baloldali rétegek befolyása erősödött meg, hanem a letagadhatatlanul élesen szembenálló két szárny nyílt harca kezdődött meg. Eldőlt, hogy az egész Szociáldemokrata Párt jobbrafordulására számítani — merő illúzió. Ennek a felismerésnek — ha ekkor még nem is döntő mértékben — de bizonyos kezdeti konzekvenciái máris jelentkeztek. Például Peyer Károly, akivel akkorra már a haladó Radikális Párt is megtagadta a közösséget, elérkezettnek vélte az időt valamiféle új szociáldemokrata tömörülés létrehozására. A szervezkedés magját saját, jobboldaliként már leplezett csoportja és a még kevésbé kompromittált új jobboldal alkotta volna.³⁵

Bár Peyerék már 1945-től, méginkább 1946 végétől izolálva voltak, követők kilépése, mint jelenség, tendencia, kétségkívül figyelmet érdemelt, — ha pártszakadást nem is idézett elő. A két szárny szervezeti elkülönüléséről, a párt kettéválásáról csak a befolyásos, a választott testületekben sok szavazattal bíró, egyes munkáscsoportok között is népszerű, azelőtt jobbcentrumnak nevezett, de pontosabban új jobboldalnak minősíthető Kéthly—Szélig szárny kiválásakor beszélhetünk. Mégis a reményvesztett jobboldal távozásának *ténye* annak jele volt — és ebben rejlik az októberi válság igazi jelentősége —, hogy a *jobboldali szociáldemokrata koncepció politikai vereséget szenvedett*.

Október—december folyamán a parlamenti ülészek munkáját az egyöntetű koalíciós döntések jellemezték. A Pfeiffer-párt feloszlatása a népi demokratikus diktatúra alkalmazásáról tanúskodott, mely a kormánynak adott felhatalmazással együtt a szocialista fejlődést vett állam szerepét fokozta. A spekulációs tevékenység megtorlására életrehívott uzsorabíróságok felállítása nem annyira gyakorlati szempontból volt jelentős, hanem inkább mint irányzat, amely a laikus-társadalmi elem térhódítását jelezte az állami életben. Az adó- és pénzügypolitikával kapcsolatos törvények fokozták az állam tőkekorlátozó funkcióit.

³³ Az ellenzék természetesen továbbra sem mondott le a szociáldemokrata párt megnyeréséről, de azt is látta, hogy a koalíció szétrobbantása egyre nagyobb akadályokba ütköznék. „Ma a koalíció bukását csak az idézheti elő, ha a szociáldemokrata párt és a kigazdapárt egyszerre válik ki belőle. „Ezért hangsúlyozta a Pfeiffer-párti Moór Gyula, hogy „a szociáldemokrata pártnak, mely számbeli arányát tekintve jelentékenyen megyengülve került ki a választásokból, politikai jelentősége óriási módon megerősödött.”

³⁴ A jobboldal taktikájáról ld. *Sánta Iлона: A munkásegység fejlődése a felszabadulás után. 20 év. Tanulmányok a szocialista Magyarország történetéből.* Bpest. 1965. 426—428. l.

³⁵ A Peyer-szervezkedés ezen új taktikájának a párt fejlődésében betöltött szerepére Sánta Iлона idézett tanulmánya hívta fel a figyelmet: „Az SzDP ekkor tehát már (1947 novemberében — S. Á.) lényegében két részre szakadt” — írja. Ezt az értékelést korainak, bizonyos fokig túlzottnak tartjuk. I. m. 427. l.

A bankállamosítás fordulatot hozott a népgazdaság jellegében. Az új feladatok már az új típusú állam gazdasági szervező tevékenységére irányították a figyelmet.

A választásokon eldőlt, hogy a munkásosztály legmozgékonyabb, politikailag legtájékozottabb része egyetért a társadalmi átalakulás meggyorsításával. A szeptemberi pártharcokban kialakult e forradalmi folyamat politikai szövetségének rendszere. A parlamenti ülészekon hozott törvények, valamint a végbement személyi és szervezeti változások a népi demokratikus államot alkalmassá tették a forradalmi folyamat meggyorsítását célzó gazdasági-szervező és politikai-irányító feladatok megoldására.

Nagymértékben próbára tette az osztály- és pártszövetség, a munkásegység, de az új, még sok szempontból átmeneti állam teherbíró képességét is a nemzetközi szinten széles fronton kibontakozó kapitalista-imperialista támadás. A *Truman-elv* és a *Marshall-terv* stratégiai és taktikai kidolgozásáról és realizálásáról van szó. E kérdéseket sokoldalúan boncolták már. Egy elemét azonban — úgy gondoljuk — különösen erőteljesen kell hangsúlyozni. Azt, hogy konkrét céljain túlmenően, az *imperialista politika amerikai vezetés alatt történt szervezett együttműködését, koordinálását kezdeményezte*. Ha ugyan még kezdetleges formában, de kétségekívül a későbbi politikai-katonai szövetség alapjait rakta le.

A kapitalista országokban az imperialista körök támadásának első lépése az volt, hogy felmondták a második világháborúban kialakult és a forradalmi demokratikus fejlődést elősegítő, nemzetközileg a Szovjetunióval, belpolitikailag pedig a kommunistákkal kötött politikai szövetségeket. Az antifasiszta frontot alapjaiban rendítette meg a munkásosztály akcióegységének felszámolása. A kommunisták kiszorítása a központi és helyi kormányzati szervekből a hatalom egyértelmű burzsoá állammá válását jelentette. Ezt a szociáldemokraták kormánybeli részvétele nem változtatta meg, csupán palástolta. Azáltal, hogy a jobboldali szociáldemokrácia megbontotta az egységes szakszervezeti mozgalmat, az antifasiszta frontot szervezett tömegbázisától fosztotta meg. Nagy szolgálatot tett a burzsoáziának azzal is, hogy a munkásellenőrzést gyakorló üzemi szervek feladatát régi, érdekvédelmi funkcióira szorította vissza.

Az imperializmus kelet-európai stratégiájának célja az egész világ számára vonzó példát nyújtó és Kelet-Európa világpolitikai elhelyezkedését gyökeresen megváltoztató népi demokratikus fejlődés megakadályozása volt. Erőpolitikájának hátterét az atombomba monopóliuma és a kiépült támaszpontok rendszere alkotta. A fordulat kikényszerítésére a gazdasági és politikai befolyásolás eszközét kívánta igénybevenni céljai érdekében, de ha megfelelő alkalom adódik, kész volt a közvetlen katonai beavatkozásra is.

A kommunista és munkáspártok *Tájékoztató Irodájának megalakulása* — válasz volt. De több is annál; kísérlet az új helyzet marxista felmérésére, az erőviszonyokat és a feladatokat kifejező politikai jelszavak és módszerek kidolgozására. *A kommunista válasz csakis egy lehetett: közös stratégia kidolgozása, az imperializmussal szembenálló erők hatékonyságát fokozó egységes fellépés feltevételeinek kimunkálása; állásfoglalás az ellenállási mozgalmakban kötött szövetségek fenntarthatóságával, illetve továbbfejlesztésével kapcsolatban; a demokratikus erők mozgósítása az antifasiszta harcban kivívott szabadságjogok megvédésére; a háborúellenes erők tömörítése a háborús konfliktussal terhes katonai készülődések és támaszpontstratégia további kiszélesítésének meggátolására.*

Kelet-Európában napirendre került a megindult új típusú szocialista átalakulás perspektívájának tisztázása.

A kommunista pártokat már 1946-ban is foglalkoztatta új Internacionálé megalkotásának problémája. Miután számításba vették, hogy egységes nemzetközi szerv létrehozását az egyes országok belpolitikai helyzete, az országok nemzeti aspirációi nehezíthetik, az az elképzelés vált uralkodóvá, hogy „nem lesz intézkedő szerv . . . , hogy módot adjon arra, hogy az egyes pártok a helyi viszonyokhoz alkalmazva hajtsák végre azt a munkát, ami a proletariátus felszabadításához vezet. . . Az lesz a feladata, hogy a tapasztalatokat közvetítse és nemzetközi kérdésekben megfelelő tervvel lehessen fellépni”.³⁶

1947-ben ennél többről volt szó. Közvetlen feladatként az egyes országok állami-politikai, ideológiai életének — azok belső fejlődésére nézve is kedvező — összehangolása merült fel. A cél a szocialista közösség előnyeire alapozva a világ e részén a társadalmi-gazdasági fejlődés elősegítése volt. Pusztán gyakorlati szempontból nézve is, az új demokráciák független fejlődésének megvédése a közösen támadó imperializmus ellen közös akciót követelt meg. Újabb fellendülést hozott az a felismerés, hogy a szocialista forradalom többé nem a távoli jövő kérdése, hanem nagyonis közeli, mindennapi feladatok megoldásának függvénye.

Míndez tanúsítja, hogy a Tájékoztató Iroda megalakulása szükségszerű és időszerű volt. Az 1947. szeptember 30-án hozott határozat A. A. Zsdanovnak, a „nemzetközi helyzetről” elhangzott ismert referátumán alapult. Zsdanov megállapította, hogy a fasiszta támadó fölött aratott győzelem „élesen megváltoztatta az erőviszonyt a szocialista és kapitalista rendszer között és pedig a szocializmus javára”. Azáltal, hogy a nemzetközi reakció főerői vereséget szenvedtek, „a kapitalista világrendszert a maga egészében újabb veszteség érte”. A háború döntő eredménye az lett, hogy a Szovjetunió nemzetközi jelentősége és tekintélye rendkívül megnőtt. Emellett a szocialista rendszer kilépett egy ország keretéből. Az antifasiszta harcban Kelet-Európában „új típusú államot alkotnak, népi köztársaságot, ahol a hatalom a népe, a nagyipar, a közlekedés és a bankok az állam tulajdonában vannak és a vezető erő a lakosság dolgozó osztályainak blokkja, élükön a munkásosztállyal. . . ezeknek az országoknak népei . . . a szocialista fejlődés útjára való átmenet alapjait is lerakják.”^{36a}

A referátum felhívta a figyelmet a kapitalista rendszeren belül a második világháború következtében erjedő bomlás sokasodó tüneteire. A háború előtti gyarmati rendszer megingott, régi stabilitását többé képtelen volt helyreállítani; a békegazdálkodásra való átállás a 25 év előttinél nagyobb megrázkódtatásokkal járt, s ez fokozta a kapitalista államoknak egymással szemben meglévő ellentéteit. A kapitalizmus válságának ezeket a jelenségeit az egyeduralomra törő Északamerikai Egyesült Államok katonai bázisok kiépítésével, gazdasági segély folyósításával, diplomáciai-politikai nyomással és különböző blokkalakítási kísérletekkel akarta részben ellensúlyozni, részben saját javára fordítani.

A szocializmus és demokrácia sikerei, valamint a kapitalista rendszer válságának újabb jelei joggal juttatták arra a következtetésre a kommunista mozgalmat, hogy „a munkásosztály számára most az a legfőbb veszély, ha lebecsüli saját erőit és túlbecsüli az imperialista tábor erőit”.³⁷

Ez a gondolat azonban nem volt mentes némi egyoldalúságtól, ui. nemcsak az imperialista tábor erőinek lebecsülése, hanem a saját erők forradalmi lehetőségeinek túlbecsülése is hordott magában bizonyos hibalehetőségeket. Előre-

³⁶ PI Arch. 1/1—30.

^{36a} A tartós békéért, a népi demokráciáért. Bpest. 1947. 11., 12., 13. l.

³⁷ Uo. 35. l.

látható volt, hogy a kapitalizmus elleni forradalmi roham, de még az amerikai imperializmus és a vezető tőkés országok kormánykörei elleni közvetlen támadás sem kecséget sikerrel.³⁸

A kommunista pártok Tájékoztató Irodája a következőkből indult ki: azok az ellentétek, amelyek a háború utáni berendezkedést illetően a szövetségesek között már a háború alatt is megvoltak, a második világháborút követően elmélyültek. *A demokrácia és a reakció harca* a világhelyzet következtében két tábor harcának formáját öltötte. Ebben a küzdelemben a kapitalizmus főereje az Egyesült Államok lett, melynek monopolista törekvése veszélyeztette a többi állam függetlenségét és a társadalmi haladás ügyét. Az Egyesült Államok az imperializmus megszilárdítására első lépésként a még kapitalista rendszerben élő országok társadalmi-politikai rendjének a burzsoázia javára történő konszolidálását jelölte meg. Ezt követte volna az új demokráciák társadalmi rendjének megváltoztatása. Ebből a megfontolásból szorgalmazta a volt fasiszta vezető hatalmak újjáélesztését is. Céljai elérésére válogatás nélkül minden reakciós erőt igénybe vett.

A kapitalista tábor taktikai eszközei felölelték az erőszakkal való nyílt fenyegetést és zsarolást, a politika-gazdasági nyomást, alkalomadtán nem riadva vissza liberális-pacifista jelszavak hangoztatásától sem. Különleges segítséget nyújtott ehhez a szociáldemokrata jobboldal, mely annakidején demokratikus, baloldali erőként szerzett tekintélyét vetette latba az imperialista külpolitika és kommunistaellenes belpolitika elfogadtatására.

A Tájékoztató Iroda a legközelebb megoldandó feladatok között legfontosabbként az imperialistaellenes erők táborra tömörítését, azaz államokról lévén szó, szoros szövetségi rendszer kiépítését és a gazdasági erőfeszítések egybehangolását jelölte meg. Napirendre tűzte az egybehangolás kiindulópontjául szolgáló „közös imperialista-ellenes és demokratikus program” kimunkálását, a gyakorlati együttműködésre pedig „egybehangolt akcióprogram” megalkotását szorgalmazta.

A harc fő erejét állami vonalon a Szovjetunió és mellette a népi demokráciák adták. Ezért nemzetközi érdek is volt ezen országok perspektívájának, bel- és külpolitikai vonalvezetésének világos, egyértelmű megfogalmazása. Az országok belső küzdelmei is sürgették a döntést. Az amerikai támogatáson felbuzdulva, a burzsoázia támadásba indult a forradalmi folyamat erőszakos eltorlaszolására; ez a baloldalon olyan visszahatást váltott ki, mely a forradalmi folyamat addigi ütemét szükségszerűen meggyorsította. A társadalmi fejlődés gyorsítása, szocialista államok megteremtése és működési elveik összehangolása egyébként az egyes országok belső erőforrásainak jobb kihasználását, a szocializmus következe-

³⁸ A kapitalizmus új fejlődési szakaszáról voltak a fent leírttól eltérő vélemények is. Varga Jenő pl. „A tőkés gazdaság a II. világháború után” c. könyvében utalt rá, hogy a tőkés rendszer bizonyos strukturális változásokkal újabb hosszabb átmeneti periódusra helyre tudja stabilitását állítani. Ezért éppen az átmeneti változások határozzák majd meg döntő módon a tőkés világgazdaság képét a közvetlen jövőben — a legközelebbi évtized folyamán.” (I. m. 13. l.)

Hasonlóképpen felhívta a figyelmet arra, hogy az Egyesült Államok abszolút egyeduralma is csupán átmeneti jellegű lehet. „Angliát — nagy háborús veszteségei ellenére — sem lehet a ranglista második helyéről kiiktatni” — írta.

Mind a két mozzanat arra hívta fel a figyelmet, hogy nem szabad elvetni a demokráciáért való harcban további kompromisszumok lehetőségét, számítani lehet a kapitalista rendszeren belül fellépő ellentmondásokra, amelyek helyes taktika mellett a szocialista erők előnyomulásának segítői lehetnek. Ugyanakkor bizonyos óvatosságra intett esetleges túlzott illúziókkal szemben.

tes híveinek szorosabb összeforrását, Kelet-Európában pedig az összefogás közös, egységes társadalmi alapjait teremthette meg, illetve fejleszthette tovább.

Miután az imperialistaellenes harc központjában az Egyesült Államok világhatalmi terveinek megghiúsítása, az országok nemzeti szuverenitásának és függetlenségének védelme állt, ismételten *növekedett a nemzeti elem szerepe a kommunista pártok politikai stratégiájában.*

Élénken foglalkoztatták a kommunista pártokat a *Tájékoztató Iroda határozatainak végrehajtására alkalmazott módszerek.* Milyen legyen az egybehangolás mértéke és mikéntje, a társadalmi fejlődés gyorsításának üteme? S ezzel összefüggésben: hogyan alakul a megváltozott viszonyok között a régi szövetségesekkel a kapcsolat? Mindenekelőtt: milyen változásokon megy keresztülül a munkásmozgalom szocialista szárnyához fűződő viszony, a proletár-vezetés szempontjából elengedhetetlen munkásegység realizálásának módja? — Ezek voltak azok a nagy horderejű módszerbeli, de a stratégiára hatást gyakorló kérdések, amelyeket a Tájékoztató Iroda felvetett, de amelyeknek eldöntése az egyes pártokon múltott.

A „fordulat évének”, amely nemcsak Magyarországon, hanem a többi népi demokráciákban és a világpolitikában is a fordulat évének tekinthető, belpolitikai tartalma egységesen a forradalmi folyamat meggyorsítása volt. A közös feladat megkövetelte az alapelvek egységét, előtérbe helyezte a társadalmi-gazdasági-állami fejlődés azonos vonásait, a szervezeten összehangolt cselekvés szükségességét. A közös vonások felismerése, az *azonos célok* kihangsúlyozása azonban megindított egy folyamatot, amely háttérbe szorította a népi demokratikus fejlődésből eredő, a szocialista építésre is szükségszerűen ható sajátosságokat. Felszámolta az egyes országok és pártok történelmi fejlődéséből adódó, a szocialista fejlődés fő tendenciáit nem érintő ütembeli eltéréseket, — a munkásmozgalom ideológiai, szervezeti egysége kialakulásának és az osztályszövetségek formájának meghatározásánál sematikus megoldáshoz vezetett.

A belpolitikailag egyébként érlelődő gyorsulás hajszolása, törekvés a taktikai lépések külsőlegesen egységére, formailag ugyan gyors sikerekhez vezetett, de ugyanakkor a tömegek és az előreszaladó kommunista pártok között — éppen az addig fennálló formák és a szövetségi rendszer bomlása folytán — bizonyos distancia keletkezett.

A konferencián Zsdanov azt a reális következtetést vonta le, hogy azok az antifasiszta rétegek, amelyek a német fasizmus elleni harc idején a munkáosztály és a kommunista párt szövetségesei voltak, nem lesznek egyszersmind szövetségesek az amerikai imperializmus elleni harcban is. Viszont lemondott ezen rétegek lehetséges szövetségesként való megszerzéséről is, mondván: „... a munkáosztály, élén a Kommunista Párttal, múlhatatlanul szembekerül olyan erővel, amelyek tegnap... szövetségesei voltak, de amelyek az amerikai imperializmus elleni harcban nemcsak nem vesznek részt, hanem egyenesen annak támogatóivá válnak.”³⁹

Igaz, hogy ez a tagadás nem vonatkozott az összes volt szövetségesre, de arra sem történt utalás, hogy melyek lennének azok a rétegek, politikai csoportok — többek között a volt antifasiszták közül —, amelyek szövetségesek lehetnek az Egyesült Államok imperializmusa elleni harcban. Nyilvánvaló, hogy az amerikai imperializmus elleni harc közvetve gyengíti az imperializmus egész rendszerét, mégis a beszámoló helyesen ismerte fel és hangsúlyozta, hogy az

³⁹ A határozatot ld. Szabad Nép, 1947. okt. 5-i sz.

amerikai imperializmussal szemben érdekszövetség jöhet létre egyrészt az Egyesült Államoktól fenyegetett kapitalista országok, másrészt a Szovjetunió és a népi demokráciák között. De nem volt következetes. Megválaszolatlanul hagyta a nemzeti burzsoázia lehetséges megnyerésének kérdését. Miután a határozat — nem alaptalanul — úgy volt értelmezhető, hogy az Egyesült Államok ellen irányítva, de az egész imperializmus, tehát a kapitalizmus ellen indul közvetlen roham, értelemszerűen következett belőle, hogy a kommunista pártok nagyrésze a gyakorlatban az Egyesült Államok uralkodó köreivel egyenlő elbírálás alá vonta az összes kapitalista országok uralkodó osztályainak egészét, differenciálás nélkül, inkább szembenálló, mint semlegesíthető félnek tekintette a burzsoázia különböző rétegeit.

Az idézett megfogalmazás teret adott arra, hogy a kommunisták elzárkózzanak a bizonytalankodóktól, mindazoktól, akik nem helyezkednek a forradalmi marxista politika talajára. Kizárta azok megnyerésének lehetőségét, megnehezítette semlegesítésüket is. Sőt a régi szövetségesek bizonyos csoportjait egyenesen az „amerikai imperialisták ügynökségének” kategóriájába sorolta,⁴⁰ akik ellen tehát az amerikai imperializmussal szembeni harci módszerek alkalmazandók.

Ebből adódott, hogy az egyes pártokban, így a Magyar Kommunista Pártban is, a Tájékoztató Iroda ülését nemcsak úgy értékelték, hogy „a konferencia megvetette az alapját az amerikai imperializmus elleni harc koordinált taktikájának”, de messzebbmenő következtetéseket is levontak, melyek szerint „komoly változásokat dolgozott ki a Komintern VII. kongresszusa által lefektetett politikai és taktikai vonalon”.⁴¹

A Tájékoztató Iroda általánosságban fenntartotta a munkásegység gondolatát. Az egységfront azonban feltételezte volna a munkásmozgalomban felépülő áramlatok differenciált politikai értékelését, szoros együttműködést a szociáldemokrata baloddallal, mégpedig olyan akcióegység-program alapján, amely nem feltételezi egyszersmind a kommunista helyzetértékelés és ideológia elfogadását.

Erre azonban aligha kerülhetett sor. Zsdanov, mikor az új szövetségesek megszerzéséről szól, azokat inkább a szocialisták sorain kívül kereste. Feltételezte, hogy adott esetben a lehetséges szövetségesek közül nem okvetlenül a szociáldemokraták lesznek a legbaloldalibbak. Kijelentette, hogy „a szocialista pártok vezetőségeinek nagyrésze... úgy lép fel, mint az Egyesült Államok imperialistáinak ügynöksége”. Jóllehet Zsdanov nem zárta ki a szövetség lehetőségét a szociáldemokratákkal, kérdésfeltevése hozzájárult annak a régi, még nem teljesen leküzdött felfogásnak a felelevenítéséhez, amely a társadalmi fejlődés főellenességét a szociáldemokráciában vélte felfedezni.

Sőt, ismételten megjelent a szociáldemokrácia mint ideológia, s ezzel mint politikai gyakorlat elleni harc. Ez az elmúlt évtized egyik legpozitívabb eredménye, a baloldali szociáldemokrácia kikristályosodása és a vele való együtt-haladás perspektívája alatt rendítette meg a talajt.⁴²

Kétségtelen, a Tájékoztató Iroda ülésén a munkásegység felfogásának más elemei is megtalálhatók voltak — ami arra utalt, hogy a kérdés sem elméleti, sem gyakorlati politikai vonatkozásban még nem tisztázódott. A baloldali

⁴⁰ A tartós békéért, a népi demokráciáért. Bpest. 1947, 34. l.

⁴¹ Beszámoló jelentés a MKP KV részére. PI Arch. 1/11.—293.

⁴² A Tájékoztató Iroda tárgyalásai után egy évvel Rákosi már a szociálfasiszta kifejezést használta a nyugati szociáldemokratákról szólva. PI Arch. 1/1. f-3.

szociáldemokrácia eredményeinek és jelentőségének elsősorban olyan országok képviselői adtak hangot, amelyekben a szociáldemokrata pártoknak nagy hagyományai voltak, és ahol a meglevő antidemokratikus erők ellensúlyozására a munkásmozgalom együttműködése kiváltképpen szükséges volt. Gomulka pl. hangsúlyozta, hogy a „lengyel út” fő eszköze a PPS-sel (Lengyel Szocialista Párt) való együttműködése volt. Helyzetelemzésének általános elméleti jelentőségét a beszámolóban megerősítette: „A két párt együttműködése alapvető mozgatóerő Lengyelország fejlődésében a szocializmus felé vezető úton”.⁴³ Az együttműködés fogalmát fejtegetve arra utalt, hogy együttműködés alatt nem mindenben azonnali egyöntetű cselekvés és azonos álláspont értendő. Az együttműködés fogalmába vonta azt is, hogy a PPS nem áll ellent bizonyos rendszabályoknak, ha nem is ért velük egyet. Hangsúlyozta, hogy a munkáshegemónia megvalósításához egyrészt a PPS-sel való együttműködésre van szükség, másrészt a szociáldemokrata hagyományok kiküszöbölésére, amit éppen a politikai együttműködés hosszú időszaka készíthet elő.

A szövetségek kérdése más összefüggésben is felmerült a Tájékoztató Iroda ülésén. A Kommunista Internacionálé VII. kongresszusán elfogadott elveknek az alkalmazása és továbbfejlesztése révén kialakult az a felfogás, hogy a forradalmi hatalom gyakorlása lehetséges pártszövetség útján, a pártoknak az antifasiszta harcban létrejött szövetsége a szocialista forradalom népi demokratikus típusának megvalósítása során is megmaradhat és a népfront formája lehet. Ez jutott kifejezésre Gomulkának abban a megfogalmazásában, hogy „a hatalmat továbbra is a demokratikus pártok blokkjára, a munkás-paraszt szövetségre és a haladó kispolgársággal való együttműködésre akarjuk építeni. A mai kormány — melyet Gomulka a szocialista fejlődés politikai rendszerének tekintett — öt párt koalíciójára támaszkodik.” Ismét más helyen arra hivatkozott, hogy a „lengyel út” legfontosabb jellegzetessége, hogy a marxista párt és a többi őszintén demokratikus, imperialista-ellenes párt tartja kezében felülről lefelé az államgépezet kulcspozícióit.⁴⁴

Ugyanez a gondolat jelentkezett a csehszlovák referátumban, amely a munkáspártokból, a szakszervezetekből és a burzsoá elemektől megtisztított többi pártból alakult nemzeti frontban látta a forradalom továbbfejlesztésének politikai formáját.^{44a}

Elhangzott a Tájékoztató Iroda ülésén viszont olyan nézet is, amely szerint a pártszövetség nem lehet a népfront formája. Ez a felfogás a népfront fogalmát egyenesen szembeállította a koalícióval, a népfrontot kizárólag olyan alulról szervezett tömegszervezetnek fogta fel, amelynek működése a demokratikus centralizmus elvén alapul.⁴⁵ Ennek a felfogásnak a képviselője a jugoszláv párt küldötte, Kardelj volt. A népfront ilyen fejlődése mélyen gyökeredzett a jugoszláv fegyveres felszabadító harcokban, amelyeknek folyamán a partizán mozgalom szervezete, a népfelszabadító bizottságok hálózata felszívta a jelentős politikai hagyományokkal amúgysem rendelkező különböző politikai pártokat és csoportokat; a népfront egyszerre lett az új forradalmi rendszer hatalmának alapja és tömegszervezete. A jugoszláv pártnak a politikai szövetségről vallott

⁴³ A tartós békéért, a népi demokráciáért. Bpest. 1947, 72. l.

⁴⁴ Uo. 74. l.

^{44a} Uo. 129—130. l.

⁴⁵ Uo. 45. l.

felfogása összefüggött az ország forradalmi fejlődésével, azzal, hogy ami ott 1944-ben, sőt korábban, már 1943-ban létrejött, az nem a szocialista forradalomhoz vezető átmeneti hatalom volt, hanem a szocialista forradalom kormánya, a Népfelszabadító Bizottságok pedig lényegében a szocialista hatalom helyi szervei. Jugoszlávia a felszabadulással a szocialista építés szakaszába lépett. Ottani viszonylatban helytálló volt tehát az a tétel, hogy az „osztályharc politikai formája ezután nem a pártközi harcok, hanem a gazdasági és államépítés lesz”.⁴⁶

Több jel mutat arra, hogy — bár a feltételek nem voltak érettek — a Tájékoztató Iroda határozatainak végrehajtásában követendő példaként Magyarországon is a társadalom szervezésének jugoszláv típusa került előtérbe.⁴⁷ *A népfront jugoszláv típusú fejlesztésének a koncepciója ellentétben állt a magyarországi 1944—45-ös, nemritkán a realitásokat is elmellőző koalíciós politikával.* Bíráltuk a népi bizottságok háttérbeszorításának irányvonalát 1945-ben. Két év multán azonban a népi bizottságoknak nemcsak mint hatalmi szerveknek, hanem mint tömegszervezeteknek is elhalványult a jelentősége. *1947-ben a politikai szövetségnek, a kormányzatsnak, sőt a munkásegységfront biztosításának is — a kommunista párt közvetlen tömegkapcsolatai és a munkásosztálynak a szakszervezeteken keresztül érvényrejutó befolyása mellett — főformája a pártszövetség volt.* A népfront továbbfejlesztésének tehát ebből az adott helyzetből kellett kiindulnia.

A jugoszláv tapasztalatok teljes átvétele talán Bulgária kivételével a többi népi demokráciák számára nem volt járható út, mivel azokban nem szocialista, hanem átmeneti hatalom keletkezett, amelynek funkcionálásához a munkásosztályon és a szegényparasztságon kívül a többi rétegek bevonása is szükséges volt. Ezért azokat a formákat kellett megkeresni, amelyek az adott országok hagyományain alapultak, bizonyos kontinuitást biztosítottak és amelyek a szövetségesek bevonásának legjobban megfeleltek.

Az a törekvés, hogy a jugoszláv példa általános érvényűvé váljék, leginkább a nemzetközi osztályharcban végbement átcsoportosulásokkal függhetett össze. Ezek közül két mozzanatra hívjuk fel a figyelmet. Az első: a nemzetközi antifasiszta koalíció és a népi demokratikus politikai berendezkedés alapját képező ellenállási mozgalom szervezetiének összefüggése. 1943-ban, mikor a jugoszláv fegyveres ellenállási mozgalom menete már nyilvánvalóvá tette, hogy a népi felszabadító mozgalom nem elégszik meg a háború előtti rendszernek még javított formában történő visszaállításával sem, hogy e nemzeti szabadságharc a burzsoá rend elleni harcra fejlődik át, melyben az ellenállási mozgalom politikai-fegyveres szervei egy új államhatalom alapját képezik,⁴⁸ Sztálin, aki a mozgalom ilyen alakulását helytelenítette, levelet intézett Titóhoz. Figyelmeztette: „Ne tekintse a harcot csupán nemzeti szempontból, hanem vegye tekintetbe a nemzetközi szempontokat, az angol—szovjet—amerikai koalíciót is.”⁴⁹

⁴⁶ Uo. 60. l.

⁴⁷ Körülbelül egy hónappal a JuKP-val kieleződött ellentét előtt a vezető testületekben szó volt róla, hogy a két munkáspárt egyesülése, az egységes ifjúsági, női tömegszervezetek létrehozását követően „ha sikerül a középparasztok tekintélyes részét magunknak megnyerni, — a Függetlenségi Frontot más név alatt a jugoszláv Népfelszabadító Front és a Bulgár Hazafias Front mintájára át kell szervezni”.

⁴⁸ A jugoszláv népfelszabadító harc fejlődése és a nemzetközi események. *Tito: Beszédék és cikkek.* Novi Sad. 1961. köt. 202. l.

⁴⁹ *Francis Fejtő: Histoire démocratique populaire, Paris, 1958. 75. l.*

E levélben Sztálinnak az a koncepciója foglaltatott, hogy az ellenállási mozgalom politikai formáját és tartalmát is némileg a nemzetközi antifasiszta koalíció mintájára, annak alárendeltségében kell meghatározni.

Feltételezhető, hogy az antifasiszta koalíció felbomlásával aztán szabad teret akart nyitni a jugoszláv típusú fejlődésnek. Ekkor viszont ellentétes hibalehetőség adódott. Ha ugyanis a különböző polgári—paraszti—kispolgári pártokkal kötött hazai szövetséget a nemzetközi antifasiszta blokk függvényének tekintik, annak bomlása automatikusan maga után kell vonja a belföldi szövetség szétesését is.

A másik mozzanat a forradalom kilátásainak értékelésével és a népi demokrácia értelmezéséről indított vitával függ össze. Annak a valóban történelmi jelentőségű tételnek a jegyében, hogy „a munkásosztály számára a legfőbb veszély most saját erőinek lebecsülése”,⁵⁰ helyesen utasították el a polgári kormányokban való részvételhez fűzött illúziókat.⁵¹ Ugyanakkor a jugoszláv típusú népfrontnak, mint harci formának a felelevenítése a burzsoá állam elleni közvetlen forradalmi tömegakciók lehetőségét sugallta, melyekre pedig a helyzet a Nyugaton, még Olasz- és Franciaországban sem érett meg.

Teljesen egyet lehetett érteni azzal, hogy „a demokratikus erők felülről történő összefogása továbbra is szükséges ugyan, de ezek a felső kombinációk semmiképpen nem helyettesíthetik a kommunista pártok önálló tömegmozgósítását”. Ez az állásfoglalás alkalmasnak mutatkozott a Magyar Kommunista Párt és más pártok munkájában jelentkező bizonyos hibák kiküszöbölésére. A „felülről” és „alulról” vívott harc arányának kritikája azonban Kardelj értékelésében messzebb vezetett, a koalíciót a forradalmi fejlődés ellenpólusának tekintette. Sőt bizonyos értelemben kétségbevonta a népi demokratikus út történeti és társadalmi jogosultságát. Kardelj felfogása szerint „a békés útra való orientálódás bizonyos koalíciós fetisizmushoz vezetett” — mondta.⁵²

Ilyen összefüggésben tulajdonképpen a *kommunista párt közvetlen tömegbefolyásáról szóló tételhez való visszakanyarodásnak* kell tekintenünk azt a nézetet, amely magának a kommunista pártnak a munkásosztály többségét felölelő párttá

⁵⁰ Nyilatkozat a nemzetközi helyzetről. A tartós békéért, a népi demokráciáért, 10. l.

⁵¹ „Maga a tény, hogy a kommunista párt résztvesz a kormányban, még nem jelenti, hogy az illető kormány népi demokratikus — mondotta Kardelj. A népi demokrácia nem a polgári demokratikus kormányban való részvétellel kezdődik, hanem azzal, hogy a munkásosztály meghódítja az államhatalom parancsnoki állásait.”

⁵² A politikai módszerek ilyen értelmű felülvizsgálata ment végbe az Olasz Kommunista Pártban is. Vö. Giorgio Amendolának „Osztályharc és gazdasági fejlődés a felszabadulás után” címmel, a Gramsci Intézet 1963. évi közgazdasági értekezletén tartott beszámolóját.

Amendola, miután elméleti és gyakorlati szempontból nagyra értékelte, hogy az Olasz Kommunista Párt az új demokrácia keretében kidolgozta az „új gazdasági irányvonalat”, amely egyszerre szolgálhatta az újjáépítésnek, az „állam demokratikus ellenőrzésének”, valamint az Olasz Szocialista és a Kereszténydemokrata Párttal való együttműködésének az alapját, a Tájékoztató Iroda 1947-i ülésén elhangzott bírálatnál egyetértően megállapította: bizonyos naivitásból kifolyólag a nemzeti egység szakításának és a retrográd külpolitikai fordulatnak a „súlyosságát világosan és teljességében nem mindenki értette meg”. „A késlekedés és az óvatosság nem tette lehetővé, hogy széles néprétegek számot vessenek a bekövetkezett események súlyosságával, azzal a ténnyel, hogy nem egyszerű kormányválságról, hanem egy politikai rendszer... az antifasiszta szövetség válságáról volt szó...”

A Tájékoztató Iroda ülése hozzásegítette a pártot annak felismeréséhez, hogy „a strukturális reformok kivívásához legcélszerűbbnek látszó út bezárult... A követelések teljesítéséért vívott harcnak hosszabb kifutást kellett biztosítani.” A kormányból kirekesztve az Olasz Kommunista Párt V. kongresszusa az alapvető harci eszközt ismét — nem azonosan, de hasonlóan a felszabadulás utánihoz — a népfront jellegű tömegmozgalom kibontakozásának jelölte meg. Az olasz kapitalizmus tendenciái. Bpest. 1964. 153—157. l.

fejlesztését szorgalmazta, és a népfrontnak egyetlen helyes felfogását abban látta, hogy „a népfront népi tömegszervezet, amely felszívta és eltüntette a kommunista párton kívül az összes többi pártok önálló szerepét és jelentőségét”.⁵³

Ez a kérdésfeltevés veszélyt rejtett magában. Ha ugyanis a népfront funkcióját a többi pártok elsorvasztásában és nem a legszélesebb néptömegek felsorakoztatásában látjuk, az a népfrontnak csupán *szervezeti* felfogásához, működési területének leszűkítéséhez vezethet. Ez esetben a többi párt önálló működése — mégha a szocialista célokat elfogadják és arra mozgósítanak is — szinte lehetetlenné válik.

A magyar párt számára készült feljegyzés, mikor a tömegek közti politikai munka kiterjesztésének szükségességét hangsúlyozta, önkritikusan állapította meg: „Nálunk is érezhető a pártközi tárgyalásoknak, a felső parlamentáris kombinációknak bizonyos túlbecsülése.”⁵⁴ De nem tisztázta, hogyan függhet össze adott esetben a pártközi együttműködés és a tömegek mozgósítása.

A Tájékoztató Iroda ülésén tehát több elképzelés érvényesült. A határozatok — mint jeleztük — nem jelölték meg mindenben szigorúan a követendő utat, de egyes elemei arra mutattak, mintha újjáéledtek volna a Komintern VII. kongresszusa előtti szektás, szűkkeblű kategóriák. Tagadhatatlan azonban — s korábban már megpróbáltuk bemutatni ennek objektív okait —, hogy döntően új jelenségek mutatkoztak. A rendkívül éleződő nemzetközi helyzet, az imperialista agresszió növekedése, a háborús szövetség felbomlása és a munkásmozgalomban bekövetkezett áruulás következményeiről volt szó, amely veszélyek leküzdésének útját kereste a kommunista világmozgalom. A kialakult helyzet hatása többoldalú volt: a kapitalizmus és szocializmus közti élesedő harc egyrészt meggyorsította a szocialista fejlődést, elősegítette a szocialista erők tömörülését, másrészt megakasztotta a szocialista forradalomhoz vezető út történelmileg új jelenségeinek, az államhatalom és a tulajdonviszonyok fokozatos forradalmi átalakításának, a parlamentarizmusban rejlő lehetőségek kiaknázásának, az osztályszövetség és a munkáshegemonia érvényesítése új formáinak funkcionálását, ezek elméleti általánosítását.

Mind ezek a tendenciák azonban egymás mellett, sőt nemegyszer egymást váltogatva jelentkeztek, mutatva egyrészt az elméleti bizonytalanságot; másrészt a még továbbelő kísérleteket sajátos formák keresésére; harcot, ha nem is tudatos harcot a szocialista hatalom sematikus elképzelése és megvalósítása ellen. A Tájékoztató Iroda 1947-es ülésétől a Magyar Dolgozók Pártja júniusi egyesülési kongresszusáig egyik irányzat sem lett egyeduralmúvá, mindkét fejlődés elemei megtalálhatók voltak. Élesebb törés a nemzetközi helyzet rendkívüli kiélesedésével, valamint a Jugoszláv Kommunista Pártot elítélő határozattal összefüggésben, 1948 tavaszán következett be, mikortól a belső fejlődés szocialista voltának az időbeli, ütembeli egyezés, sőt a formai azonosság lett szinte kötelező mércéje.⁵⁵

⁵³ A tömegpárt koncepciójáról ld. *Ságvári Ágnes*: A MKP szövetségi politikájának kérdései. 1944—48.

⁵⁴ PI Arch. 1/11—293.

⁵⁵ A határozat elítélte a Jugoszláv Kommunista Párt külpolitikáját a Szovjetunióval és a SzKP-val szembeni barátságatlan magatartása miatt. A párt belpolitikáját az osztályharc élesedésének sztálini tétele alapján vizsgálta. Az egyéni gazdaságok fenntartásával kapcsolatos illúziókat a határozat helyesen bírálta, de a tőkés elemek növekedése ellen egyetlen hatékony rendszabálynak a sürgős kollektivizálást tüntette fel. A párt marxista—leninista elvétől való eltérésként értékelt a különböző osztályelemeket tömörítő népfrontnak az ország életében betöltött szerepét.

А. ШАГВАРИ

НАРОДНЫЙ ФРОНТ И ДИКТАТУРА ПРОЛЕТАРИАТА

Резюме

Статья описывает политическую борьбу, теоретические дискуссии от весны 1947 до лета 1948 года. Она исследует, как с изменением международной обстановки, с развёртыванием наступательной политики империалистов в странах Центральной и Юго-Восточной Европы, активизировались силы буржуазной демократии, вызывая тем самым поляризацию в социалдемократической партии и в мелкобуржуазных-крестьянских партиях правящей коалиции — в партии мелких сельских хозяев и национальной крестьянской партии. В статье анализируются конференции, состоявшиеся осенью 1947 года, названных партий, означавшие переворот в их политике, их позиции, занятой в вопросах народного фронта и относительно гегемонии в нем коммунистов. Из острых дискуссий этих конференций вышло победителем левое крыло, но в то же время стало ясным, что среди членов вышеназванных партий, а главным образом среди их руководителей, несмотря на то, что они одобряли правительственные мероприятия, было немало людей, которые не стояли на принципиальной позиции народно-демократического пути, что среди них имелось немало сторонников различных путей буржуазного демократизма. Самый сильный кризис из партий коалиции переживала социалдемократическая партия, которую с одной стороны, стоявшие вне правительственной коалиции партии и группы, а с другой — западные социалдемократические партии хотели поставить во главу антикоммунистической коалиции. В самой партии также имелись сторонники правого переворота, на правом крыле с английской ориентацией и среди консервативных кругов рабочего движения, которые оказывали влияние и на рабочие массы с лозунгом сохранения самостоятельности, традиций партии, а также третьего пути между капитализмом и социализмом — во внешнеполитическом отношении.

Стало ясным во многих аспектах, что политически активные массы рабочего класса поддерживают путь народной демократии, значит налицо возможность ускорить общественное развитие.

Вторая часть статьи анализирует, параллельно с новым политическим курсом империалистов в Восточной Европе — доктриной Трумана, планом Маршала, а также с насильственным уничтожением элементов новой демократии в странах Западной Европы — что какие ответы возникли на всё это в странах Восточной Европы как во внутренних, так и во внешнеполитических отношениях, и что какие теоретические-политические соображения лежали в основе союзнической политики коммунистических партий после 1947 года. Автор статьи приходит к выводу, что на первой сессии Коминформбюро можно было еще находить разные направления, и в теоретическом отношении, соответственно различному историческому опыту отдельных коммунистических партий. Схематичные решения в международной и внутренней политике отдельных стран стали доминирующими лишь после резолюции против ЮКП.

Настоящая статья является частью подготовляемой монографии о союзнической политике коммунистических партий начиная с 1920 годов. Все эти проблемы сводились к тому главному вопросу — каким должен быть в период завершения социалистической революции государственный строй, какой должна быть форма организации политической и общественной жизни, соответствуют ли традиционные формы новому содержанию, может ли быть принята многопартийная система в процессе социалистической революции и социалистических преобразований. С помощью сопоставления консервативной, догматической а также современной союзнической политики, точнее их принципов, автор приходит к заключению, что народный фронт может являться формой политическоего союза целой исторической полосы социалистического преобразования.

A két párt között mutatkozó nézetkülönbségek és a JuKP-ban meglévő nacionalizmus adta az indítékot ahhoz, hogy a Tájékoztató Iroda a JuKP vonalát szovjetellenesnek ítélje meg. Vö. A kommunista és munkáspártok Tájékoztató Irodájának határozatai. Bpest. 1950. 12—24. l.

A. SÁGVÁRI

LE FRONT POPULAIRE ET LA DICTATURE DU PROLÉTARIAT

Résumé

La présente étude décrit les luttes déclenchées du printemps 1947 à l'été 1948 sur le terrain de la politique intérieure et relate les débats idéologiques qui dans la même période se sont déroulés dans le pays. L'auteur de l'étude soumet à l'examen la question de savoir comment les changements accomplis dans la situation internationale et comment le développement d'une politique agressive des impérialistes en Europe orientale finirent par activer les forces de la démocratie bourgeoise tout en provoquant une polarisation au sein du Parti Social-Démocrate et à l'intérieur des partis petits-bourgeois-paysans de la coalition gouvernementale. L'auteur consacre une analyse détaillée aux conférences marquant à l'automne un tournant de gauche dans la politique de ces partis et décrit les positions prises par ces derniers en connexion avec la politique de front populaire et l'hégémonie des communistes. Quant à ces âpres débats c'était l'aile gauche qui en sortit victorieuse, mais du même coup il devint évident que ni les adhérents des partis, moins encore les fonctionnaires de ceux-ci n'adoptèrent — bien qu'ils approuvassent les mesures prises par le gouvernement — la plate-forme de principe de la voie démocratique populaire; nombreux étaient ceux que se prononcèrent pour les différentes variantes du démocratisme bourgeois. Parmi les partis de la coalition c'était le Parti Social-Démocrate qui éprouvait la crise la plus profonde. Ce Parti fut destiné par les partis et groupements oppositionnels, exclus du gouvernement, et par les partis social-démocrates de l'Ouest à être mis à la tête d'une coalition anticommuniste. Quant à un tournant de droite ce Parti avait des adeptes même en son sein: à son aile droite pro-anglaise et parmi les couches conservatrices du mouvement ouvrier, éléments qui tout en clamant sur le plan de la politique intérieure les slogans de l'indépendance du Parti et de la sauvegarde des traditions de celui-ci et ne cessant de réclamer le triformisme dans le domaine de la politique étrangère avaient une influence même sur les masses ouvrières.

Cependant il devint de plusieurs côtés manifeste que les masses ouvrières politiquement actives se prononcèrent pour le chemin démocratique populaire ce qui offrit une possibilité à l'accélération de l'évolution sociale.

Tout en soumettant à l'examen la nouvelle politique des impérialistes en Europe de l'Est, le plan Truman et Marshall, ainsi que la repression des nouveaux éléments de la démocratie dans les pays occidentaux la seconde partie de l'article se penche sur l'étude de la question de savoir quelle fut la réplique en donnée par les pays démocratiques populaires de l'Europe orientale sur le plan de la politique intérieure et étrangère et quelles furent les considérations d'ordre idéologique et politique qui après 1947 se trouvaient à la base de la politique d'alliance des partis communistes. Se fondant sur une analyse multilatérale de la question l'auteur arrive à affirmer qu'à la première réunion du Bureau d'Information — a en croire les expériences historiques des différents partis — nombreux étaient les tendances et courants idéologiques qui s'y firent prévaloir. Les solutions schématiques ne se présentèrent en effet dans la suite sur le plan de la politique internationale et intérieure des différents pays qu'après la décision prise contre le Parti Communiste Yougoslave.

Le troisième chapitre intitulé «Le front populaire dans la période de la transformation socialiste» décrit les répercussions que la décision du Bureau d'Information eut en Hongrie, esquisse les mesures stratégiques et de principe du Parti Communiste Hongrois et consacre une analyse à l'activité de politique pratique déployée par ce dernier. Pour continuer l'auteur étudie le problème historiquement neuf comment se fit prévaloir — en présence de l'existence des deux partis ouvriers — le rôle dirigeant de la classe ouvrière, quelle était la fonction remplie par le syndicat — organisme uni de cette dernière — dans l'exercice du pouvoir et dans la gestion de l'économie.

Tout en procédant à une comparaison entre les conceptions professées en 1946—1948 par le Parti Communiste Hongrois relativement aux coopératives de production et les plans élaborés sous ce rapport par le Parti des Petits Propriétaires l'auteur de l'étude parvient à mettre en relief l'intérêt qui en Hongrie se présentait de plusieurs côtés à l'égard des moyens conduisant au passage à la grande production agricole socialiste. Le tournant politique accompli en général parmi les leaders et les adhérents des partis paysans représentait sous un nouveau jour le rôle que les formes politiques de l'alliance ouvrière-paysanne et les conditions de parti des villages avaient à jouer dans la période de la transformation socialiste.

C'était une progressivité et les conditions du pays qui marquèrent de leur empreinte la conception économique-politique née fin 1947 et au début de 1948. Tout cela finit par déboucher dans le problème attaché à la question de savoir quelle soit la forme à prêter à l'organisation de la vie politique et sociale et quelle soit l'installation du pouvoir d'État. Le problème se posait de

savoir si les cadres traditionnels correspondaient au nouveau contenu, si le système de plusieurs partis s'adaptait au processus de la transformation socialiste.

La présente étude constitue une partie d'une monographie en préparation, monographie qui traite à partir des années 20 des problèmes attachés à la politique d'alliance des partis communistes. En procédant à une confrontation entre les principes conservateurs et dogmatiques de la théorie révolutionnaire et ceux modernes de la politique d'alliance l'étude arrive à la conclusion finale d'après laquelle la période du front populaire peut en effet représenter la forme de l'alliance politique conduisant à la transformation sociale.